

Seijst

Uitgave van het Zeister Historisch Genootschap

2015-III

Open Monumentendag 2015

Kunst en Ambacht

Open
MONUMENTENDAG

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar.

Jaargang 45 nummer 3. September 2015.

Drukwerk: Drukkerij Gregorius, Utrecht.

REDACTIECOMMISSIE

H. Beudeker, E. de Jonge, R.P.M. Rhoen
en mw. Fl. de Vrijer, redacteuren en J.P.
van 't Sant, hoofdredacteur.

VORMGEVING

M. Slappendel

REDACTIEADRES

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist

E-mail: info@zhg.nl

BIJDRAGEN AUTEURS

Informatie over het aanleveren van kopij:
www.zhg.nl

LEDENADMINISTRATIE

Aanmeldingen van nieuwe donateurs
en adreswijzigingen kunnen schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700
AH Zeist. Het kan ook via het e-mailadres:
info@zhg.nl.

IBAN: NL95 INGB 0003 8403 83

WEBSITE

www.zhg.nl

Legaat of lijfrenteschenking:
ANBI-beschikking
nummer 55 537

Open Monumentendag 2015

Ten Geleide

Het landelijk thema 'Kunst en Ambacht' voor Open Monumentendag, is in Zeist uitgewerkt in een mooi programma. Zeist kent veel monumenten en daarin is goed en mooi ambachtswerk te vinden. Diverse Zeister monumenten ziet u ieder jaar terug, maar telkens met een beschrijving die aansluit op het jaarthema. Lijkt het soms hetzelfde, het is het niet. Dit jaar leest u in dit nummer van Seijst dus over de kunst- en ambachtsaspecten van de monumenten. Zo ziet u onze monumenten weer met andere ogen.

Het Zeister Historisch Genootschap (ZHG) is nu al jaren betrokken bij de Open Monumentendag in Zeist. Het ZHG draagt informatie aan en zorgt voor illustraties uit ons rijke archief. Maar ook leveren we menskracht voor de organisatie en voor dit nummer van Seijst. We zijn er blij mee en trots op dat wij ook dit jaar aan deze dag een bijdrage hebben kunnen leveren. Niet voor onszelf, maar voor u als lezer en hopelijk ook als bezoeker om de geschiedenis van ons mooie dorp te kunnen beleven.

Daarnaast is er in de Culturele Vleugel van het Slot een tentoonstelling over de Dorpsstraten, de oudste straten in Zeist. Via 53 panelen loopt u langs de 1^e en de 2^e Dorpsstraat, ieder met hun specifieke bebouwing en bijzondere panden waar vroeger o.a. heel veel ambachten uitgeoefend werden. Deze tentoonstelling is onder auspiciën van de Erfgoedpartners Zeist door het Zeister Historisch Genootschap samengesteld. De foto's, prentbiefkaarten en kaarten komen uit ons eigen archief en uit het Gemeentearchief. Deze tentoonstelling loopt van 12 september tot en met 11 oktober 2015.

Op deze plaats wil ik allen dank zeggen die deze Open Monumentendag 2015 met hun specifieke deskundigheid en enthousiasme voor alle bezoekers en lezers tot mooie dag maken.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier toe met Open Monumentendag 'Kunst en Ambacht' in Zeist.

Zeist, juli 2015

Flora de Vrijer

Voorzitter Zeister Historisch Genootschap.

Voorwoord

Kunst en Ambacht

‘Kunst en Ambacht in en rond het monument’ staan op Open Monumentendag 12 september 2015 centraal.

Het monument is dé plaats waar kunst en ambacht samenkomen. De gemeente Zeist kent vele voorbeelden. Daarom volop aandacht voor de architectuur – moeder aller kunsten – van het monument zelf, maar eveneens voor de toegepaste kunsten die daarin te zien zijn. Dit jaar spelen ambachten in het kader van het monument een belangrijke rol. Te denken valt aan stucwerk, wandbeschilderingen, tegeltaleaus, metselwerk, betimmeringen, glas in lood, stoffering, smeedwerk en beeld- en steenhouwerij.

Bij gebouwen waar representatie een belangrijke rol speelt zijn de toegepaste en vrije kunsten het rijkst vertegenwoordigd. Denk bijvoorbeeld aan ons gemeentehuis en Slot Zeist. In de St.-Jozephkerk in de Zeister Rozenstraat en de Maria Christinakerk in Den Dolder krijgt het –decoratieve– ambachtswerk van metselwerk en glas in lood een bijna exclusieve status. Maar ook aan en in particuliere woonhuizen zijn bijzondere voorbeelden te vinden van metselwerk, stucwerk en tegeltaleaus, zoals in de buurt Wilhelminapark. Vele panden van de Zeister Broedergemeente zijn historisch gezien met de uitoefening van ambachten verbonden. Ook heeft het complex

voor de arbeidstherapie van de Willem Arntszhoeve in Den Dolder, nu Stichting Altrecht, een monumentale status. Monumenten zijn af en toe inspiratiebron voor kunstenaars. Ook daarvan zijn op Open Monumentendag uitingen te zien.

Het is bijzonder prettig dat rondleiders van Gilde Zeist dit jaar weer bereid gevonden zijn bezoekers mee te nemen langs en in monumenten om hen veel bijzonderheden te laten zien en erover te vertellen. Een pluim voor de eigenaren/beheerders van Zeister monumenten om aan deze jaarlijkse dag mee te werken door hun panden open te stellen. Veel dank aan de grote groep vrijwilligers die zich inzet voor het uitdragen van kennis over het Zeister monumentenbestand.

U als bezoeker van Open Monumentendag wens ik een leerzame en gezellige rondtocht langs de in de gemeente opengestelde monumenten.

M.C.M. Fluitman
Wethouder Cultuur

Programma Open Monumentendag

Kunst en Ambacht

De commissie Open Monumentendag brengt in 2015 graag voorbeelden van kunst en ambacht in en aan monumenten onder uw aandacht. Alle opengestelde monumenten en rondleidingen zijn speciaal om hun (ambacht)kunst in het programma opgenomen. Ook zijn er ambachtdemonstraties in het programma opgenomen. Aan enkele daarvan kunt u zelf deelnemen. **Tenzij uitdrukkelijk vermeld, is vooraanmelding voor de activiteiten niet nodig.**

Aanvullingen en eventuele wijzigingen in het programma vindt u vanaf 1 augustus op www.geheugenvanzeist.nl onder Open Monumentendag

Opening

10.00 uur door wethouder Marcel Fluitman in Azijnmakerij De Ster, Maurikstraat 20.

Openstelling en rondleiding:

Zeister Broedergemeente, Zusterplein, Zeist. Rondgang o.l.v. Gilde Zeist om 11.00, 12.00, 13.00 en 14.00 uur langs de ambachtelijke elementen van de Broedergemeente zoals de voormalige kaarsenmakerij, terracotta-fabriek en smederij aan de Lageweg. Verder: goudsmederij JuJu (tegenover Karpervijver nr.9), demonstratie ambacht. Start voor de kerk op het Zusterplein.

Begraafplaats Broedergemeente en Oude Begraafplaats, Zeist. Fietstocht o.l.v. Dick van der Kamp en Godfried van Ommering van 13.30 tot 15.30 uur. Start Oude Begraafplaats

aan de Bergweg 21-23 in Zeist, eindpunt is de voormalige kaarsenmakerij aan de Lageweg alwaar een consumptie verkrijgbaar is.

In het Poortgebouw van de Oude Begraafplaats is een tentoonstelling te bezichtigen over de smederij-familie Stegewartz in relatie tot de armenbussen in het Poortgebouw en de grafstenen.

Van der Velde Natuursteen geeft een demonstratie van het steenhoudersambacht op de Oude Begraafplaats van 10.30 tot 14.30 uur. Openstelling bedrijf Van der Velde Natuursteen, Jacob van Lenneplan 1, van 10.00 tot 15.00 uur. Wie wil mag daar de steenhoudertechniek zelf proberen. Materialen en beschermende kleding zijn aanwezig.

Gemeentehuis, Het Rond 1, Zeist. Rondleiding door Gilde Zeist om 11.00 en 14.00 uur met onder andere bezoek trouwzaal, oude raadzaal met glas-in-loodvensters uit het glasatelier 't Prinsenhof van Jan Schouten te Delft en bijzonder houtwerk. Uitleg bij het bijzondere glaskunstwerk in de publiekshal ontworpen in het atelier van Alphons ter Avest. Start in de publiekshal.

Azijnmakerij De Ster, Maurikstraat 20, Zeist. Inleiding op de ambachtelijke azijnproductie en het verven van stoffen met presentatie bijzondere stoffering. Workshop interieuraankleding om 12.00 uur, 13.30 uur en 15.00 uur. Voor materiaal wordt gezorgd. De inleiding en workshop duren totaal 1 uur. Vooraanmelding tot 10 september via de website www.geheugenvanzeist.nl/openmonumentendag.

Wijk Wilhelminapark, Zeist. Rondleiding o.l.v. Gilde Zeist om 12.00 en 13.00 uur. Toegepaste kunst uit de periode Art Nouveau aan verschillende panden. Met toegang tot twee particuliere panden met bijzondere decoraties. Start bij het monument Wilhelminapark aan de Huydecoperweg.

St.-Josephkerk, Rozenstraat 22, Zeist. Rondleidingen langs de glas-in-loodvensters uit onder andere het atelier Mengelberg en de kerkschatten (edelsmeedkunst Brom) doorlopend van 11.00 uur tot 16.00 uur. Voor kinderen een speurtocht door de kerk o.l.v. Gilde Zeist om 14.00 uur. Doorlopende demonstratie glas-in-loodmaken door de firma Stinkens uit Zeist.

Maria Christinakerk, Dolderseweg 123a, Den Dolder. Rondleiding met uitleg door de kerk en langs de glas-in-loodvensters uit het atelier van Berend Hendriks, orgelspel. Met tentoonstelling schilderijen van Zeister monumenten door Peter van der Werf uit Den Dolder. Openstelling van 13.00 uur tot 17.00 uur.

Complex arbeidstherapie Willem Arntszhoeve, Dolderseweg 164, Den Dolder. Rondleiding met uitleg langs de monumentale gebouwen voor arbeidstherapie door Frits Stuurman van de Historische Vereniging Den Dolder om 14.00 uur. Ingang van het terrein bij de brandweerkazerne aan de Dolderseweg 164. Parkeren en verzamelen bij het hoofdgebouw met torentje en klok. Let op de speciale pij-

len ‘Open Monumentendag’. De rondleiding duurt ongeveer 1 uur.

Embedded Art. Langs de kunst op Park Vliegbasis Soesterberg.

De monumenten van de Koude Oorlog, zoals bunkers, shelters en de verkeerstoren zijn speciaal voor u opgesteld. In deze gebouwen bevinden zich kunstwerken die tussen 2010 en nu zijn gerealiseerd. Dit jaar zijn er vier nieuwe tijdelijke werken bij gekomen waaronder ‘Reconstruction 0’ van Anno Dijkstra, die inspeelt op het verhaal dat er atoomwapens op de basis zouden hebben gelegen .... Zaterdag 12 en zondag 13 september 11.00 uur tot 17.00 uur. Kaart en informatie kunt u vinden op www.embeddedart.nl.

Kunst en Ambacht

in en om monumenten

AFB. 1
FOTO CHRIS BEAUVESER

HET GEMEENTEHUIS, HET ROND 1, ZEIST

Het Zeister gemeentehuis was van 1839 tot 1878 in de 1^e Dorpsstraat gevestigd in het voormalig Regthuys der ambachtsheerlijkheid Zeijst. In 1878 betrok de gemeente een nieuw gebouwd pand aan de 1^e Dorpsstraat 15 dat tot 1908 als raadhuis in gebruik bleef. In dat jaar kwam het monumentale raadhuis gereed op de hoek van Het Rond met een 26 m hoge toren en een verhoogde ingangspartij. Dit gebouw in de stijl van de neorenaissance ontworpen door Jan Stuivinga (1881-1962) staat op een perceel van het 'Overbosch' van de buitenplaats van de familie Walkart. Deze buitenplaats

lag op de hoek van de 2^e Dorpsstraat en Het Rond, daar waar nu het oude postkantoor staat. Marianne Walkart (1824-1904) liet toen ze stierf het 'Overbosch' na aan de gemeente Zeist met de bepaling er een park voor algemeen gebruik aan te leggen, het huidige Walkartpark. In overleg met haar familie werd het perceel op de hoek met de 1^e Dorpsstraat beschikbaar gesteld voor een nieuw gemeentehuis.

Stuivinga legde in zijn ontwerp, op advies van tuinarchitect Hendrik Copijn (1842-1923), de gevel van het nieuwe raadhuis aan de Dorpsstraat 16 m terug. De conciërgewoning plaatste hij in de lijn van de panden van de 1^e Dorpsstraat, waarmee vi-

sueel een goede overgang werd verkregen. Copijn wilde de ingang van het aan te leggen Walkartpark aan Het Rond namelijk accentueren met een open plein. Zo zou het gemeentehuis meer tot zijn recht komen en konden de oude lindebomen op de hoek van de Dorpsstraat behouden blijven. Later zijn zij toch gekapt. Het uit rode baksteen opgetrokken pand is voorzien van zandstenen details met veel symboliek die de functie van het gebouw onderstrepen (afb.1). Op de topgevel aan de Dorpsstraat staat een haan die de waakzaamheid verbeeldt, terwijl op de topgevel aan de kant van het Walkartpark een eekhoorn de spaarzaamheid van de gemeente

symboliseert. De ribben van het gewelf boven het bordes zijn tweemaal uitgevoerd met een console waarin de uil, symbool voor de wijsheid, is verwerkt. We zien ook tweemaal de pelikaan voor de zorgzaamheid en een schrijvende en lezende (afb. 2) man die symbool staan voor de werkzaamheden die in het gemeentehuis worden uitgevoerd. De leeuwjes op het balkon voor de oude raadszaal aan de Dorpsstraat, dragen het wapen van de gemeente Zeist evenals die voor de kamer van de burgemeester. Het beeldhouwwerk is gemaakt door de Amsterdammer Johann Hinrich Schröder (1866-1935). De terrazzovloer op het bordes is van de hand van Carlo Francesco Fiscalini (1877 - 1952). Schoorsteenveger en terrazzowerker Fiscalini kwam rond 1895 vanuit Gresso in Zwitserland naar Nederland en vestigde zich omstreeks 1902 in Utrecht (afb. 3 en 4). Achter de deuren van het raadhuis ligt een achthoekige hal, het centrale punt van het gebouw. Het interieur heeft veel voorbeelden van toegepast kunst en ambachtelijke vaardigheden. Direct links is de trouwzaal. Boven de deur een opvallend hout-

snijwerk met een tekst van Jacob Cats (1577-1660): *'Het beste Stuck Van 't Huis Bedryf Dat is Een Goet, Een Hantsaem Wyf'*. In de zaal staan ter weerszijden van de deur twee gipsen beelden: Adam en Eva, door raadslid L.W.R. Schütz (1845-1915) aan de gemeente geschonken. Vanuit de trouwzaal zijn de allegorische figuren in de gebrandschilderde glas-in-loodvensters goed te zien. Ze stammen uit het glasatelier 't Prinsenhof van Jan Schouten (1852-1937) te Delft en beelden van links naar rechts geloof, trouw (afb. 5), liefde, fortuin, welvaart en vrede uit. Het houten fries met stichtelijke teksten langs de scheiding van wanden en plafond is niet door architect Stuivinga bedacht, maar pas in 1920 aangebracht door leerlingen van de Ambachtsschool. De in de trouwzaal aanwezige schilderijen hebben geen relatie met Zeist. Dat is wel het geval met de twee portretten van het echtpaar Van de Poll in de hal voor de trouwzaal. Het trappenhuis was oorspronkelijk voorzien van een gebrandschilderd glas-in-loodvenster, ook uit het atelier Schouten. Bij de modernisering van het gemeentehuis is dit venster

naar de nieuwe trappartij verplaatst. Nu is het sinds de verbouwing van 2013 in de publiekshal opgesteld. Het toont het wapen van Zeist omringd door de wapens van Utrecht, Amersfoort, Wijk bij Duurstede en Amerongen. Daaronder staat de tekst: *'Ter Nagedachtenis aan MARIANNE HENRIETTE WALKART die den Grond ten Geschenke gaf Waarop dit GEMEENTEHUIS is Gesticht anno 1908.'* Later zijn het Rijkswapen en het wapen van de provincie Utrecht toegevoegd. De toevoeging is nog altijd te zien aan de kleur van het glas (afb. 6 en 7). De vensters van de trouwzaal boven de oude raadszaal, eveneens uit atelier Schouten, dragen in het midden de familiewapens van N.L.

- AFB. 2
FOTO CHRIS BEAUVESER
- AFB. 3
FOTO CHRIS BEAUVESER
- AFB. 4
FOTO CHRIS BEAUVESER
- AFB. 5
FOTO CHRIS BEAUVESER

AFB. 6
FOTO FLORA DE VRIJER

AFB. 7
FOTO FLORA DE VRIJER

AFB. 8
FOTO STUDIO RONCKEN

graaf von Zinzendorf (1700-1760) en W.A. graaf van Nassau-Odijk (1632-1705). Links daarvan staan de wapens van de burgemeesters dr. G. Costerman (1843-1894), mr. J.J. Clotterbooke Patijn van Kloetinge (1869-1922). Rechts vinden we de wapens van de burgemeesters mr. W.D. Schas (1821-1897) en jhr. W.K. Huydecoper (1830-1882). Het tongewelf met aan weerszijden zogenaamde steekappen is van eikenhout. Het gewelf wordt door zandstenen kolommen ondersteund. De klok aan de binnenzijde boven de entree is in een eikenhouten portaalversiering gevat.

In 1983/84 is tussen het pand 1^e Dorpsstraat 15 en het raadhuis een nieuw gebouw geplaatst voor uitbreiding van de gemeentelijke kantoren naar ontwerp van Jacob Lengkeek (De Bilt 1933). Het gebouw wordt daarom met diens naam aangeduid als het Lengkeek-gebouw. In 2013 is het door architect Thomas Rau ontworpen, lichte, vierkante bouwdeel met de nieuwe raadzaal geopend. De gevel van het nieuwe bouwdeel aan de Dorpsstraat sluit aan op de bestaande rooilijn. De nieuwe bouwdeelen en de bestaande gebouwen zijn met een glazen publiekshal verbonden. De architectuur van het nieuwe gedeelte is terughoudend met respect voor het karakter en de schaal van de bestaande historische structuren. Het functioneert als een subtiel decor voor het monumentale raadhuis. De hal met daglichttoetreding is de spil in het complex. De openheid geeft uitdrukking aan de publieke

functie van het gemeentehuis.

In de nieuwe publiekshal hangt, als een soort wolk, een glazen kunstobject waarin het daglicht wordt gevangen (afb. 8). Kunstenaar Alphons ter Avest (geb. 1960) kreeg de opdracht een object te maken dat binnen en buiten zou verbinden en waarin duurzaamheid een rol zou spelen. Voor het kunstwerk is hij, passend bij de al aanwezige symboliek in het oude raadhuis, uitgegaan van de zeven deugden: wijsheid, rechtvaardigheid, matigheid en ijver, moed, geloof/hoop/vertrouwen, zachtmoedigheid/zuiverheid en naastenliefde en hun symbolen uil, ezel, eekhoorn, diamant, eik, icosaeëder (regelmatig gevormd twintigvlak) en lelie. De symbolen zijn uitgevoerd in Tsjechisch kristalglas dat in mallen is geblazen. De gipsen figuren die aan de basis van de te maken aluminium gietmallen stonden heeft Ter Avest in zijn atelier gemaakt. De aluminium gietmallen staan nu als buitenkunstwerk achter het raadhuis. De vormen in de kroonluchter komen dus letterlijk terug in dit buitenbeeld. Zo zijn buiten en binnen met elkaar verbonden.

AZIJNMAKERIJ DE STER, MAURIKSTRAAT 20, ZEIST

De azijnmakerij in de Maurikstraat (afb. 9) is een herinnering aan de kleinschalige ambachtelijke nijverheid. De aanvraag van een hinderwetvergunning door Hendrik Hermanus Liefrink (1845-1925) voor de

in 1876 te bouwen azijnfabriek laat zien hoe eenvoudig het allemaal was: '... dat het lokaal hetwelk op de plat-

tegrondteekening als pakhuis is aangegeven, wordt gebezigd tot berging van fusten [houten vaten] azijn, ledige vaten en flesschen en andere voorwerpen bij het fabricereen benoodigd; dat de azijn uitsluitend wordt bereid in het lokaal op de teekening aangegeven als azijnkamer, en deze kamer wordt verwarmd door een porceleinen kachel; dat de bereiding geschiedt zonder stoom of paardenkracht, alzoo niet geruismakend is, en het fabricereen zelve ook niets ten nadeele van de gezondheid als anderszins, met zich brengt'. De genoemde 'porceleinen' kachel stamde waarschijnlijk uit de fabriek van Martin aan de Lageweg. De azijnmakerij 'De Ster' is in 1861 opgericht in de 1^e Dorpsstraat in het pand B 37 en adverteerde in de

Weekbode (bv. 28 mei 1864) met Keulsche azijn in vier kwaliteiten: wijnazijn en drie soorten tafelazijn. In 1874 verhuisde de fabriek naar de 2^e Dorpsstraat 83 A. Eigenaar Hendrik Hermanus Liefrink kocht in 1876 van zijn aanstaande schoonvader Hendrik Blanken een stuk tuingrond met schuur aan de Maurikstraat. De grond lag op het achterterrein van het pand aan de 1^e Dorpsstraat 13, bekend als de apotheek van Egeling. Er is in 1876 een woonhuis met bedrijfsgedeelte gebouwd. De huidige indeling is nog gelijk aan de oorspronkelijke opzet. Na het overlijden van zoon Hendrik Liefrink (1879-1955) stopte de azijnmakerij.

In oktober 1961 kocht de gemeente

AFB. 9

De Maurikstraat (1957), gezien in de richting van het Walkartpark. Van rechts naar links: het oude politiebureau, de werkplaats van de azijnfabriek 'De Ster' en het bijbehorende woonhuis, tot 1961 eigendom van de familie Liefrink.

FOTO

GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Workshop 'Pimp het Azijnhuisje'

Op Open Monumentendag wordt in het Azijnhuisje te Zeist om 12.00 uur, 13.30 uur en 15.00 uur een korte uitleg gegeven over de historie van het pand, over het product azijn en leuke weetjes over de toepassing daarvan. Tevens vertelt iemand van de Firma Sonvanger uit Den Dolder, specialist in het gebruik van natuurlijke materialen, hoe azijn wordt gebruikt als het gaat om het verven van kleding- en interieurstoffen. Aansluitend is er de mogelijkheid om de workshop 'Pimp het Azijnhuisje' te volgen. U krijgt de gelegenheid om voor het Azijnhuisje uw droominterieur wat betreft stoffering, inrichting en decoratie te bedenken. Misschien wel toepasbaar in uw eigen interieur. Het is niet de bedoeling dat uw droominterieur voor het Azijnhuisje in werkelijkheid wordt uitgevoerd.

Uw interieurvoorstel werkt u ter plekke uit op een *moodboard*. De materialen hiervoor, zoals board, papier, stoffen en behangen zullen worden verzorgd. Het

best uitgewerkte en meest originele idee wordt beloond met een interieurobject. Wie wil deelnemen aan de workshop 'Pimp het Azijnhuisje' moet zich voor 10 september aanmelden op de website www.geheugenvanzeist.nl/openmonumenten_dag. Aan de deelname zijn geen kosten verbonden. De workshop duurt ongeveer 1 uur (afb. 10).

AFB. 10

FOTO FIRMA SONVANGER

**Schilderij op linnen,
55 x 65 cm: Zuster-
plein, herfst, 1992.**

FOTO PETER VAN DER WERF

Zeist het pand voor 39.000 gulden met het idee dat het ooit nodig zou zijn voor de uitbreiding van de gemeentegebouwen. Gelukkig is het pand gespaard. Het pand met twee bouwlagen is blokvormig en diep. De voorgevel bestaat links uit het herenhuis en rechts uit het bedrijfs-gedeelte met één bouwlaag.

Het woonhuis bestaat uit een kamer en suite met rechts een gang naar de keuken. Aan het begin van de gang ligt een portaal vanuit waar het voormalige kantoor te bereiken is. Door het kantoor, een eenvoudige rechthoekige ruimte, komt men in de voormalige azijnkamer en het pakhuis. De werkruimte heeft een vloer van straatklinkers. Oorspronkelijk waren de wanden bepleisterd. Het plafond is nog in de originele staat en bestaat uit witgeschilderde houten delen. De ruimte heeft een venster waarvan het kozijn oorspronkelijk waarschijnlijk van giet-

ijzer is geweest. In deze ruimte stond de 'porceleinen' kachel. Ook het pakhuis met witgepleisterde muren heeft een vloer van straatklinkers. Het geheel is tegenwoordig bekend onder de naam 'Het Azijnhuisje'.

**BROEDERPLEIN EN
ZUSTERPLEIN, NASSAU-
ODIJKLAAN, ZEIST**

Vanuit Herrnhut in Saksen (Duitsland) breidde de beweging van de Evangelische Broedergemeente zich uit over de gehele wereld onder leiding van Nikolaus Ludwig graaf von Zinzendorf (1700-1760). Tijdens een synode in 1746 in het Zeister Slot werd besloten tot de oprichting van de Zeister Broedergemeente. Daarvoor werden in 1748 de twee weilanden voor het Slot bebouwd. De opzet van de nederzetting weerspiegelt de structuur van de gemeenschap, die bestond uit groepen van ongetrouwde broeders en zusters,

weduwen en weduwnaren en gezinnen die er woonden, werkten en geloofden als eerbetoon aan God. Het broederhuis, het koorhuis voor de ongetrouwde mannen, is aan de oostkant van de oprijlaan gebouwd aan het Broederplein nr. 39-45. Aan de westkant aan het Zusterplein staan de andere koorhuizen: het zusterhuis op nr. 22-22a en het weduwenhuis op nr. 24-26. De term koorhuis is verbonden met de koren binnen de Broedergemeente waar het zingen van grote betekenis is. De overige panden werden door gezinnen bewoond. De aanleg vertoont een grote symmetrie. Liturgische ruimten, werkplaatsen en woonhuizen vormen een geïntegreerd geheel. De kerkzaal (Zusterplein 12-12a) van de Broedergemeente ligt in het midden van de lange gevelwand aan het Zusterplein (afb. 11). De kerk, in 1766-1768 gebouwd naar ontwerp van de Duitse edelman Moritz Christiaan Friedrich von Schweinitz (1739-1822), bezit een Bätz-orgel uit 1883, in 2005 gerestaureerd door de firma Van Vulpen uit Utrecht. De beide keramische kachels, uitgevoerd in rococostijl, zijn afgestemd op het geheel witte interieur. Ze zijn geleverd door de fabriek van Martin (Lageweg 35-43).

De architectuur van de gebouwen aan de pleinen is sober en sluit aan bij de laat-17^e-eeuwse bouwstijl van het Slot. Helaas is op 27 oktober 1967 het uit 1749 stammende Broederhuis door brand verwoest. Het is wel weer gerestaureerd. Een Broedergemeente moest zichzelf zoveel moge-

lijk kunnen verzorgen. Dus zijn er eigen winkels en worden de nodige ambachten uitgeoefend. Voor een deel draaien de bedrijfjes op kosten van de Broedergemeente, voor een deel zijn het eigen ondernemingen van de leden. Rond 1800 zaten in het Broederhuis een beeldhouwerswinkel, een blikslagerij, bontwerkerij, banketbakkerij, galanteriewinkel (snuisterijenwinkel), glazenmakerij, schildersbedrijf, goud- en zilversmederij, handschoenmakerij, kleermakerij, knopenmakerij, een koper-smid, iemand die koffers maakte, een kousenmakerij, een lakkerij, een

leerlooiër, een linnenweverij, een metselaars- en schoorsteenvegersbedrijf, een naaldenmakerij, een pas-sementmaker (maker van boord-sel of banden langs kleding), een prui-kenmaker, een schildersatelier, een

schoenmakerij, een schrijnwerkerij (het maken van kasten en kisten), een smederij en slotenmakerij, een spiegelwinkel, een tingieter, een wijnkelder, een zadelmaker en een zeepwinkel. In het Zusterhuis aan het Zusterplein hadden de zusters een wasserij en weverij, ze naaiden en breiden, maakten letterkoord en verkochten zijde en kaarsen. Bui-ten de koorhuizen waren er nog een apotheek, bakkerszaken, een smede-rij, een pottenbakkerij, een tabaksfa-briek, een brouwerij, een wijnhandel, een kaarsenmakerij, horlogemakerij, een zeepziederij (zeepfabriek) en een

AFB. 12 FOTO
GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Tijdens Open Monumentendag kunt u bij Wijnkoperij *De Witte Os* aan de Lageweg terecht voor een (niet-)alcoholische consumptie en versnapering. Het pand waar Wijnkoperij *De Witte Os* in is gehuisvest, is een van de oudste bedrijfspanden van Zeist. Achtereenvolgens hebben een zeepziederij (1768), kaarsenmakerij (1778) en handel in wijnen (1871) op deze locatie gezeten. Er is veel gebeurd, gewerkt en gesmuld in het pand aan de Lageweg. Sinds 1986 organiseert *De Witte Os* er wijnproeverijen. De winkel van *De Witte Os* is gevestigd in de passage tegenover V&D aan de 1^e Hogeweg in Zeist (afb. 13).

Atelier JuJu

Tegenover het pand Karpervijver 9 oefent Juliette Kleinhans in een atelier (afb. 14) aan de achterzijde van Broederplein het ambacht van goud- en zilversmid uit. Zij heeft de vakopleiding in Schoonhoven gedaan en heeft haar eigen sieradenlijn. Juliette werkt ook graag in opdracht aan sieraden in goud en zilver, gecombineerd met edelstenen of parels. Tijdens Open Monumentendag op 12 september geeft zij in haar atelier demonstraties.

AFB. 13 FOTO
DE WITTE OS

AFB. 14 FOTO
ATELIER KLEINHANS

AFB. 15 FOTO
MENZE DE GRAAF

AFB. 16
COLLECTIE
STICHTING OUDE BEGRAAF-
PLAATS

AFB. 17 FOTO
SASKIA VAN GINKEL

floretbandfabriek (fabriek van zijden linten).

Helaas werden de kleine bedrijfjes getroffen door de economische malaise aan het begin van de 19e eeuw. Alleen de grotere bedrijven waren levensvatbaar. Bekende namen uit de Broedergemeente zijn Van Wees & Weiss, een textielgroothandel, de bandweverij van C.W. Anton en de textielwinkel Jacky & Co, alle drie bedrijven van de Broedergemeente. Privébedrijven waren de terracotta-fabriek (afb. 12) van Martin aan de Lageweg en de farmaceutische fabriek Kraepelien & Holm aan de Karpervijver. Daarnaast waren er nog een houtfabriek, wijnkelder, smederij, een bakkerij en een verzend- en meubelhandel. Vandaag de dag zijn de terracottafabriek van Martin en de metaalgieterij van L.W.R. Schütz aan de Lageweg 35-47 en 49 nog herkenbaar. In de oude kaarsenmakerij, achter het Broederplein aan de Lageweg gelegen, is nu Wijnkoperij De Witte Os gevestigd. Aan weerszijden van de Nassau-Odijklaan, tussen het Broeder-

Zusterplein en de huidige Zinzendorflaan, liggen twee voormalige tuinen van het Slot die nu bij de Broedergemeente horen. De terreinen zijn aan de noordoostzijde afgesloten door bakstenen tuinmuren, die zijn aangewezen als rijksmonument. Het gedeelte tussen het Broederplein en de Zinzendorflaan wordt nog altijd als tuin gebruikt. Hier is ook een boerderij neergezet, de latere landbouwschuur (Karpervijver 12-14). Het gedeelte tussen het Zusterplein en de Zinzendorflaan is in gebruik genomen als begraafplaats. Sinds een aantal jaren is ook een deel van het terrein tussen het Broederplein en de Zinzendorflaan als begraafplaats in gebruik. De begraafplaats bestaat uit een open, rechthoekig terrein, omzoomd door een rij bomen, een haag en een tuinmuur. De identieke, liggende grafstenen zijn in rijen gerangschikt (afb. 15).

OUDE BEGRAAFPLAATS, BERGWEG 21-23, ZEIST

Nadat op 24 mei 1825 het bij Ko-

ninklijk Besluit werd verboden binnen de bebouwde kom te begraven in plaatsen met meer dan 1000 inwoners, kocht de gemeente Zeist op 8 april 1829 een stuk sparrenbos aan de Bergweg, toen nog Heuvel geheten, van burgemeester Frans Nicolaas Bern (1786-1851). De begraafplaats (afb. 16) kreeg een formele 'Franse' indeling met vakken voor verschillende soorten graven. In 1890 maakte tuinarchitect Hendrik Copijn (1842-1923) op verzoek van het college van burgemeester en wethouders een nieuw inrichtingsplan waarin de paden minder ruimte zouden innemen. Copijn bracht de begraafplaats in landschapstijl waarbij de centrale as vanaf de poort in een soort rotonde uitmondde. Daar liggen de voornaamste graven. De laatste begraving was in 1965. De ingang van de begraafplaats heeft een poortgebouw met een eenvoudig smeedijzeren hek. Het is rechthoekig, laag, wit en geel gepleisterd, met een zadeldak. Het hek is tweedehands, vermoedelijk uit de 18^e eeuw. De plaatselijke smid C.P. Fries heeft er nog enig werk aan verricht. De poort is bij een aanpassing in 1885 voorzien van symbolen die te maken hebben met de dood. Ze zijn gemaakt uit terracotta. De bekende

AFB. 18
COLLECTIE
STICHTING OUDE BEGRAAF-
PLAATS

Seijst
2015
III-68

Zeister fabriek Martin & Co. heeft in ieder geval de gevleugelde zandloper geleverd die als symbool van het tijdsverloop bovenin de keperboog van de poort staat. Links en rechts op de penanten staan vlinders die de onsterfelijke ziel symboliseren. Daaronder beelden twee gekruiste

fakkels waarvan de vlammen naar beneden zijn gericht het gedoofde leven uit, maar geven tegelijkertijd de wederopstanding aan. De fakkels liggen op een slang die zichzelf in de staart bijt. De slang staat voor de cyclus van leven en dood. In de rechtermuur van de poort heb-

ben oorspronkelijk ijzeren collectebussen voor de armen gehangen. De Zeister smid Willem Steggewentz maakte er in 1893 één voor de Algemene Armencommissie. In 1904 zijn die ijzeren bussen vervangen door drie offerblokken van hardsteen. Het enkele blok was van de

Van der Velde Natuursteen

Van der Velde Natuursteen, de enige steenhouwerij van Zeist, voert voor de Stichting Oude Begraafplaats de renovatie van grafstenen uit. De letters op de stenen werden vroeger voornamelijk met hamer en beitel in de grafstenen gehakt. Deze techniek, die men in het bedrijf nog beheerst, vereist enige ervaring en een vaste hand (afb. 19). Tegenwoordig komt het letterhakken niet vaak meer voor en worden opschriften meestal machinaal of met bronzen letters op de grafsteen aangebracht. De steenhouwerij is gevestigd aan de Jacob van Lenneplaan 1. Het bedrijf is gespecialiseerd in het maken en renoveren van grafmonumenten en het maken van (klein) bouwwerk op maat. Het is in 1929 opgericht door de heer Van Hoorn, onder de naam De Nieuwe Zeistersche Steenhouwerij. In 1961 kocht A.L. van der Velde, de opa van de huidige mede-eigenaar, Arno van der Velde, het bedrijf. Tegenwoordig is het echtpaar Arno en Brenda van der Velde eigenaar. Arno hielp van jongs af aan mee in de steenhouwerij en

leerde het vak van zijn opa en zijn vader, Ton van der Velde. Ton van der Velde nam in 1977 het bedrijf over en breidde de werkplaats uit. Hij kocht de voormalige kerk van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt eraan. Sindsdien zijn de toonzaal met grafmonumenten en dergelijke en het kantoor gevestigd daar waar van 1946 tot 1978 werd gekerkt (afb. 20). Arno maakte samen met zijn vader het Indië-Monument in het Walkartpark. Begin jaren 90 is de naam van het bedrijf gewijzigd in Van der Velde Natuursteen, daarmee aangevend dat er, veel meer dan vroeger, ruime keuze is in kleuren en soorten natuursteen. Tijdens Open Monumentendag 12 september is het bedrijf aan de Jacob van Lenneplaan 1 in Zeist geopend van 10.00 uur tot 15.00 uur. Wie wil mag de steenhouwerstechniek zelf proberen, materialen, handschoenen en veiligheidsbrillen zijn aanwezig. Op de Oude Begraafplaats geeft een medewerker van 10.30 uur tot 14.30 uur een demonstratie van de oude steenhouwerstechnieken.

AFB. 19 EN 20 FOTO'S
VAN DER VELDE
NATUURSTEEN

Nederlandse Hervormde Diaconie. Van het dubbele was de linkerhelft voor de Algemene Armencommissie, de rechterhelft voor de Diaconie der Gereformeerde Kerk. Het offerblok bleef tot begin jaren 60 van de 20e eeuw in gebruik. In 1919 is achter het offerblok een ijzeren geldkast met drie kluisjes geplaatst, gemaakt door 'Smederij A. de Man v/h W. Steggewentz' (afb.17). De Man kocht na het overlijden van Willem Steggewentz (1846-1917) de smederij. Willem had het bedrijf na het overlijden van zijn vader Evert (1809-1882), voortgezet. De voormalige smederij aan de 1^e Dorpsstraat is nog terug te vinden achter nr. 10. Het pand is thans in gebruik als opslagruimte van de antiekfirma Van Hoevelaak.

Het poortgebouw van de Oude Begraafplaats is in 2005-2006 gerestaureerd en doet tegenwoordig dienst als tentoonstellingsruimte van de Stichting Oude Begraaf-

plaats (afb. 18). Deze stichting heeft de zorg voor de begraafplaats en de daar aanwezige graven op zich genomen.

DE WIJK WILHELMINAPARK, ZEIST

Na aankoop van het Sterrenbos van Slot Zeist in 1881 namen de heren Willem van Oosterwijk Bruijn (1829-1903, zaakwaarnemer te Zeist), mr. P.A. van Oosterwijk Bruijn (?-?, commissionair in effecten te Amsterdam) en jhr. mr. Anton Theodoor Marie van Asch van Wijck (1849-1892, kandidaat-notaris te Zeist) het initiatief voor de aanleg van de wijk Wilhelminapark. Het park met vijver is ontwikkeld tussen 1881 en 1883 door de landschapsarchitect Hendrik Copijn (1842-1923) uit Groenekan. In zijn plan nam hij een bebouwing met villa's en royale woningen op. Enkele bestaande beukenlanen van het Sterrenbos, zoals de latere Prins

Hendriklaan en de Wilhelminalaan, bleven in het villapark gehandhaafd. De eigenaren en initiatiefnemers schonken het park met paden en lanen op 9 januari 1883 aan de gemeente Zeist. Dat deden ze samen met C.W. Anton (1831-1908) en mevrouw C.J. Bergsma-Cazius (1805-1883), die percelen aan de Slotlaan bezaten. Bij de vijver is in 1898 het Wilhelminamonument geplaatst als herdenking aan de inhuldiging van prinses Wilhelmina als koningin. Het monument, ontworpen door de Amsterdamse architect Paul J. de Jongh (1869-1924), is geplaatst op initiatief van de Vereniging tot Verfraaiing van de Gemeente Zeist en tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer (afb. 21).

De in 1901 aangelegde spoorverbinding met Utrecht en het aantrekken van de economie aan het eind van de 19^e eeuw zorgden ervoor dat het villapark binnen tien jaar praktisch werd volgebouwd. Veel van de woningen zijn door aannemers voor eigen risico gebouwd. Slechts enkele panden zijn in opdracht van de eerste bewoner opgetrokken. We vinden dan ook regelmatig hetzelfde type huis in verschillende straten. Deze huizen hebben een gelijke indeling, maar vaak zijn het stucwerk, betegeling, de trapleuning of de vensterversiering verschillend. De bouwkundige Rijk Cruijff (1848-1907) heeft het grootste aantal villa's op zijn naam staan, vijftien stuks. Hij woonde oorspronkelijk in Amsterdam en vestigde zich aan de Stationslaan in Zeist. De hele Vijverlaan

met grote witgepleisterde villa's is door hem gebouwd. Aan de Wilhelminalaan is veel gebouwd door J.M. Paap (?-?) die een decoratief gebruik maakte van baksteen. K.G. Pijper (1866-?) bouwde een aantal villa's aan de Pauw van Wioldrechtlaan en de Parklaan. Kenmerk van zijn woningen is dat de kappen haaks op de weg staan. In een flink aantal panden werden pensions geëxploiteerd voor vakantiegangers uit de grote steden.

Jugendstil, Art Nouveau en Art Déco
De woningen en villa's in het Wilhelminapark zijn veelal gebouwd in de periode van de Jugendstil ofwel Art Nouveau, tussen 1895 en 1915 ontwikkeld in het Duits-Oostenrijkse, respectievelijk het Frans-Belgische gebied. Deze stijl is rijk aan toegepaste kunst, waarvoor kunstenaars en ambachtslieden werden inge-

schakeld. De bouwstijl wordt gekenmerkt door op de natuur gebaseerde sierlijke lijnen en vormen. Bekende decoratieve motieven zijn plantengestengels, bloemknoppen, vogels en belijningen als zogenaamde zweepslagen. Rondboogvensters komen veel voor. In Nederland werd de stijl iets minder zwierig en wat strakker uitgevoerd. De iets latere en strakker Art Déco paste ons misschien beter. Beton, ijzer, glas in lood, geglazuurde baksteen en tegeltableaus werden graag gebruikt. Ook stucwerk kreeg plantenmotieven. De buitenmuren van panden uit deze periode zijn dikwijls van een witte pleisterlaag voorzien. Daarmee werd niet alleen minder fraai metselwerk afgedekt, maar ook vochtdoorslag voorkomen. De woningen werden in deze tijd nog niet met een spouwmuur gebouwd, maar met massieve muren. In het pleisterwerk konden

versieringen worden gekrast.

Een fraai voorbeeld van een pand in Art Nouveaustijl is de villa Prins Hendriklaan 1, in 1905 gebouwd door de bouwkundige R. Cruijff uit Zeist. Het pand op de hoek van de Prins Hendriklaan en de Vijverlaan is witgepleisterd en valt op door een fraaie loggia met een meanderversiering als basis (afb. 22). Voor de balkonrand is deze versiering ook gebruikt. De loggia heeft gebogen kozijnen en bovenlichten met glas-in-loodvensters met een plantendecoratie. Het balkon ligt onder een overstekend dak in chaletversiering. De goeude burgerij had rond 1900 op bergvakanties met de chaletstijl uit het Duits-Zwitsers-Oostenrijks berggebied kennisgemaakt. De dubbele villa Prins Hendriklaan 5-7 uit 1904, naar ontwerp van architect P. Uittenbogaard (1859-1943) uit Zeist, is een duidelijk

AFB. 22 EN 23 FOTO'S
CHRIS BEAUVESER

voorbeeld van de Jugendstil. De twee eerste bouwlagen zijn voorzien van rondboograampartijen met een driedeling. Het middelste van de drie vensters heeft ook een rondboog aan de onderzijde van het bovenlicht. De raampartijen zijn in het pleisterwerk omgeven door versieringen in de vorm van zweepslagen (afb. 23). Het dubbele schilddak met knik en de rechts terugspringende gevel zorgen voor asymmetrie. De ingangspartijen van beide woningen hebben mooie Jugendstildeuren.

Een asymmetrische lijn vinden we ook in de dubbele villa Sixmastate, Prins Hendriklaan 33a-35, in 1906 gebouwd door bouwkundige R. Cruijff. De twee topgevels verschillen in hoogte en breedte. De entree van nr. 33a ligt in het midden en heeft een portiek met een driedeling die is voortgezet in de raampartij met boogramen boven de entree. Grappig is dat de regenpijpen de middenpartij als een afgeknotte topgevel omkaderen. De witgepleisterde gevel heeft een horizontale belijning van cordonbanden die om de raampartijen doorlopen.

Aan de Boslaan zijn de Jugendstil en Art Nouveau goed vertegenwoordigd. Van het blok van de villa's nrs. 1-5 is de symmetrische gevel met veel details uitgevoerd. Bouwkundige W. van der Bent (?-?) uit Zeist heeft de topgevel naar voren laten springen. De raampartij van het balkon heeft een kenmerkend rondboogvenster. De topgevel is in chaletstijl uitgevoerd. De kanalen van de op het afgewolfd zadeldak

geplaatste schoorstenen zijn in de wit gepleisterde zijgevel met rode baksteen uitgebouwd. Ze voorzien de strakke zijgevel zo van een decoratief element.

Op Boslaan 7, villa Benvenuta, heeft bouwkundige F.J. Pijper (?-?) uit Zeist in 1902 een villa in chaletstijl gebouwd. De erker met het daarboven gelegen balkon ademen duidelijk de sfeer van de Jugendstil, wat nog wordt verstrekt door de glas-in-loodvensters met rondbogen. De daarin afgebeelde waterlelies passen geheel in de stijl.

Boslaan 15, Villa Laanzicht, in 1904 ontworpen door de Zeister architect J.M. Paap, ontleent zijn naam aan het feit dat de Prins Hendriklaan door het huis als het ware wordt afgesloten. De villa heeft de vorm van een kubus. Het hele pand heeft fraaie sierbanden in het metselwerk en ook de ontlastingsboogjes zijn een decoratief element. Het trapportaal heeft fraaie glas-in-loodvensters met plantenmotieven (afb. 24). Een torentje met windvaan bekroont het pand.

Ook de villa's aan de Parklaan 9-11 en 15-21, in 1903 door K.G. Pijper uit Zeist gebouwd, zijn voorbeelden van een sober uitgevoerde Jugendstil. Hetzelfde geldt voor de dubbele villa Vijverlaan 11-13 van de hand van bouwkundige R. Cruijff. Deze villa valt op door de mozaïekversiering in gekleurde geglazuurde dakpannen en de groen geschilderde topgevels in chaletstijl. De karakteristieke Jugendstilboog is boven de vensters gebruikt en voor nr. 13 ook

voor het entreeportaal.

Een fraai Jugendstiltegeltableau is aangebracht boven de entree van Pauw van Wieldrechtlaan 15 met daarin de naam van de villa: Mon Désir. Het pand heeft een balkonhek in een fraaie Jugendstil-boogstructuur. De architect is onbekend. De panden Pauw van Wieldrechtlaan 11-13, in 1900 door J. van Doorn (?-?) uit Zeist gebouwd, zijn voorzien van topgevels met een chaletdak. De slank belijnde dubbele villa is geheel symmetrisch van opzet. De entreepartij ligt als een verbindende muur met kantelen in het midden tussen beide wit bepleisterde woningen. Boven elke deur is een balkon. De ontlastingsbogen boven de ramen zijn in de bepleistering

AFB. 24 FOTO
CHRIS BEAUVESER

Seijst
2015
III-72

meegenomen. De muurankers zijn uitgevoerd als versierend element van de voor- en zijgevels.

Van Doorn heeft dezelfde dubbele villa aan de Pauw van Wieldrechtlaan 27-29 en aan de Prins Hendriklaan 28-30 gebouwd. De villa's aan de Prins Hendriklaan zijn van een witte pleisterlaag voorzien in tegenstelling tot Pauw van Wieldrechtlaan 27-29 die in rode baksteen zijn uitgevoerd.

In de Wilhelminalaan 15-21 vinden we een rijtje villa's uit 1907-1912, gebouwd in de chaletstijl. Ze zijn van de hand van architect C. Zaal (?-?) uit Bodegraven. De chaletdaken worden bekroond door pironen. De topgevels hebben een duidelijke Jugendstilbelijning die door de beschildering goed tot zijn recht komt. De panden hebben witte vensterbogen en cordonbanden. De fraaie Jugendstildeuren zijn voorzien van een afdakje op houten consoles. De bovenlichten van de raampartijen hebben geel glas in lood.

Bijzondere interieurversieringen treffen we aan in het klassieke herenhuis villa Catharina omstreeks 1890 gebouwd aan Wilhelminalaan 20. De architect is onbekend. Het is een van de eerste villa's in het Wilhelminapark. Het is als een klassiek herenhuis gebouwd met symmetrische gevelpartijen en een mansardekap. De kap is voorzien van dakkapellen met een sierlijk fronton en klauwstukken. De voorgevel is in de decoratieve neo-renaïssancestijl uitgevoerd waarin de vooruitstekende entreepartij bij het dak uitloopt in

AFB. 25 EN 26 FOTO'S
CHRIS BEAUVESER

AFB. 27 EN 28 FOTO'S
CHRIS BEAUVESER

een torentje. De verdieping heeft links en rechts een sierlijk houten balkon met stijlen en dakje. Aan de dakranden van de balkons zaten oorspronkelijk een soort kantversieringen van lood die helaas onbedoeld zijn vernietigd. De vensters van de begane grond zijn voorzien van gebrandschilderde bovenlichten evenals de voordeur (afb. 25). De plafonds van de kamers op de eerste etage hebben fraai, deels gekleurd, stucwerk (afb. 26).

Wilhelminalaan 26-28 (1898) en 32c (1884) zijn eveneens vroege panden waarvan de architect onbekend is. Het zijn in neorenaissance (nrs 26-28) en classicistische stijl (nr. 32c) gebouwde villa's. De heer W. van Oosterwijk Bruijn, initiatiefnemer van de aanleg van het Wilhelminapark heeft de villa op nummer 32c (afb. 27) laten bouwen. Het is waarschijnlijk de oudste nog bestaande villa aan de Wilhelminalaan. De villa heeft de Krulleaan als zichttas. Het pand is volledig symmetrisch gebouwd. De serres zijn later aangebouwd.

De panden Stationslaan 22-24 in 1902 gebouwd voor J. van Vonk (?-?) ademen de sfeer van de Art Déco. De dubbele villa (afb. 28) met gebroken topgevels en plat dak heeft gedetailleerde erkers met overdekte balkons en fraai vormgegeven balkonhekken. Hoewel het pand wit gepleisterd is, zijn in de ontlastingsboogjes en ribben als decoratie de bakstenen zichtbaar. De daklijsten zijn aan de voorzijde van een strakke versiering in wit voorzien. Onder de dakranden aan de zijgevels zijn gemetselde consoles aangebracht. De schoorsteenkanalen zijn uitgebouwd en met horizontale banden versierd. Het balkondak van nummer 22 is van een fraaie glas-in-loodversiering voorzien in lila, geel en blauw, terwijl nummer 24 een sierlijke eenvoudige rand heeft met geel glas. Ook de bovenlichten van beide woningen zijn verschillend uitgevoerd. Waar nummer 22 geelgekleurd glas met een honingraatmotief heeft zijn op nummer 24 de bovenlichten in groene, licht bol gevormde ruitjes verdeeld.

Rationalisme

Werden Jugendstil en Art Nouveau uit het buitenland geïmporteerd, een duidelijk Nederlandse bouwstijl was het Rationalisme, tussen 1900 en 1920 toegepast.

Met de koopmansbeurs in Amsterdam uit 1903 introduceerde de architect H.P. Berlage (1856-1934) een rationele vormtaal met duidelijke lijnen en met gebruik van eerlijke bouwmaterialen als ruwe baksteen. Constructieve elementen mochten in de bouw zichtbaar zijn en werden dikwijls geaccentueerd. Hij ontwikkelde de Amsterdamse Schoolstijl die tussen 1910 en 1930 in het bouwen zijn hoogtepunt beleefde. Deze bouwstijl kent een expressieve baksteenarchitectuur waarin niet alleen de steen maar ook de voeg een rol speelt. De nadruk ligt niet zo zeer op de constructie zoals in het Rationalisme, maar op de plastische vormgeving van de buitenkant van gebouwen. Door het gebruik van baksteen lieten de architecten gevelwanden golven, zij brachten halfronde balkons aan en mozaïekach-

tige versieringen in metselwerk. Het Rationalisme en de Amsterdamse School hebben lang invloed in de Nederlandse bouw gehad. Ze hebben het Nieuwe Bouwen, ook wel de Nieuwe Zakelijkheid of Functionalisme genoemd, in de periode 1915-1960 beïnvloed. Deze stijl maakte dankbaar gebruik van nieuwe bouwmaterialen als beton, staal en geprefabriceerde elementen. Daarmee waren ijle constructies mogelijk, passend bij de opvatting dat een gebouw ruimte, licht en lucht moest hebben. Versieringen zoals in de voorafgaande bouwperiode werden afgezworen. Baksteen werd als storend ervaren en vaak weggewerkt onder strakke witte pleisterlagen.

Het ontwerp voor de Groninger Brandwaarborg Maatschappij aan Stationslaan 8-10 heeft met zijn stalen raamkozijnen en balustrades van ijzeren buizen voor de balkons kenmerken van het Nieuwe Bouwen. Architect L.G. Visser (1910-1991) uit Zeist ontwierp het hoekpand van drie lagen met een uitloop in twee bouwlagen aan de Stationslaan en aan de Bethaniëlaan. Dit kantoor met twee woningen is in rode handvormsteen opgetrokken en heeft met zijn ronde erkers, forse zadeldaken met geglazuurde pannen ook invloeden van de Amsterdamse Schoolstijl.

ST.-JOSEPHKERK, ROZENSTRAAT 20-22, ZEIST

In 1915 besloot het r.-k.-kerkbestuur tot aankoop van een deel van het

landgoed 'De Driest', gelegen tussen de Van Reenenweg, Dahliastraat en Tulpstraat. Ze wilden een nieuwe kerk bouwen, meer centraal gelegen dan de toen in gebruik zijnde St.-Josephkerk aan de Utrechtseweg. Door de algemene mobilisatie van militairen tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de bouw vertraagd tot

begin jaren 20. Op 2 juli 1924 zeggende aartsbisschop mgr. H. van de Wetering (1850-1929) de kerk in. Architect Wolter te Riele (1867-1937), leerling van de architect van de neogotiek P.J.H. Cuypers (1827-1921), ontwierp de monumentale St.-Josephkerk aan de Rozenstraat (afb. 29). De kerk, opgetrokken in

AFB. 29

De St.-Josephkerk kort na de ingebruikname. De kerk lag toen nog niet verscholen tussen de bebouwing.

COLLECTIE

ZEISTER HISTORISCH

GENOOTSCHAP

AFB. 30, 31 EN 32
ARCHIEF
ST.-MAARTEN-
PAROCHIE

Seijst
2015
III-76

donkerrode baksteen, heeft een bijzondere koepel op het priesterkoor. Ter Riele liet zich hiervoor inspireren door een kerkkoepel die hij in Trondheim (Noorwegen) had gezien. Hoewel het metselwerk van de kerk indrukwekkend is beperkt deze beschrijving zich nu tot de glas-in-loodvensters uit het atelier Mengelberg.

In 1923 zijn drie van de negen glas-in-loodvensters in de Josephkapel (rechts van het altaar), drie van de negen in de Gedachteniskapel (links van het altaar) en de acht vensters in de koepel van de kerk gemaakt door Otto Mengelberg (1867-1924). De vensters in de Josephkapel hebben voorstellingen uit het leven van de H.H. Ansfrius, Cunera en Theresia (afb. 30). De andere zes vensters in deze kapel met scènes uit het leven van Joseph zijn tussen 1951 en 1957 gemaakt door de zoon van Otto Mengelberg, Willem Mengelberg (1897-1969). Hij verplaatste het atelier van zijn vader in 1933 naar Zeist en werkte daar tot 1965.

Op de vensters in de koepel heeft Otto Mengelberg de acht lijdenswerkstukken van Christus afgebeeld. De Gedachteniskapel heeft totaal negen glas-in-loodvensters. De drie glas-in-loodvensters, geplaatst in 1923, hebben elk zes scènes. Deze vensters zijn afkomstig uit de oude St.-Josephkerk aan de Utrechtseweg en vertellen in vier scènes de rol van Maria in het leven van haar zoon Jezus Christus. Tegen de achterwand van de kapel zijn drie vensters geplaatst die in 1951-1957 door Wil-

lem Mengelberg zijn gemaakt in opdracht van de parochianen van het Kerkelijk Centrum. De onderwerpen zijn: God na de schepping met Adam en Eva, Bruiloft van Kana, de Heilige familie in de timmermanswerkplaats van Joseph. De overige vensters vertellen scènes uit het oude en nieuwe testament met betrekking tot het leven van Maria en Christus. Een laatste venster verbeeldt de litanie van Loreto.

In de zijbeuken van het schip en boven het hoogaltaar zaten aanvankelijk glas-in-loodramen zonder afbeeldingen. Op initiatief van pastoor B.F. Overmaat (1886-1976) zijn nieuwe gebrandschilderde ramen geplaatst. De ramen in het schip zijn in 1947-1951 gemaakt door Willem Mengelberg. De vensters zijn gebaseerd op de twaalf artikelen van het geloof en verbeelden de profeten uit het Oude Testament. Boven het voorportaal achter het orgel is een gebrandschilderd raam van Willem Mengelberg dat Het Laatste Oordeel uitbeeldt (1941). Achter het altaar, boven in het priesterkoor, maakte hij in de jaren 50 tien ramen waarop engelen en aartsengelen staan die oproepen tot lofprijzing van God (afb. 31).

De mozaïekramen in de Mariakapel en de (voormalige) doopkapel (nu de open Maria Dagkapel) zijn een ontwerp van Willem Leendert Wiegmans (1892-1942) uit Driebergen. Lood was erg schaars in die tijd en zeer duur. Daarom werkte Willem Wiegmans met kleine vierkantjes gekleurd glas die met door-

zichtige kit op een draadglasruit werden gelijmd, waarna de voegjes met een soort cement werden dichtgesmeerd. Zijn eigen atelier was niet ingericht voor het uitvoeren van glas-in-loodramen. Hij werkte daarom in het atelier van Willem Mengelberg in Zeist. Ook de hele voorraad gekleurd glas en de andere benodigde materialen voor de nog resterende ramen waren daar ondergebracht. Alleen het raam van de Annunciatie in de Mariakapel heeft Willem Wiegmans zelf gemaakt (afb. 32). Hij overleed plotseling in juli 1942 waardoor het volgende raam met de Kroning van Maria niet meer van zijn hand is. Zijn werk is voltooid door zijn zonen, Gérard (?-?) en Louis (?-?), die toen als jonge monniken in een klooster in Noord-Brabant woonden. Uitgaande van het ontwerp van hun vader werkten ze vanuit hun eigen ideeën. Het verschil tussen het eerste raam en de latere ramen voor de (voormalige) doopkapel is duidelijk te zien. De mozaïekramen in de (voormalige) doopkapel verbeelden: verdrijving van Adam en Eva uit het paradijs; Maria met Kind; doop van de opperschatbewaarder van de koningin van Ethiopië door Philippus; doop van Christus door Johannes in de Jordaan; Christus geeft onderricht in de nacht aan de farizeeër Nicodemus.

**MARIA CHRISTINAKERK,
DOLDERSEWEG 123A,
DEN DOLDER**

De Maria Christinakerk in Den

Stinkens Glas-in-Lood

In 2010 werd 'Stinkens Glas-in-Lood B.V.' opgericht voor het maken en restaureren van glas-in-loodvensters. Dit bedrijf (afb. 33) is verbonden met Jacques Stinkens Orgelpijpenmakerij B.V. In 1914 richtte Jacques Hubertus Stinkens (1876-1946) samen met zijn zwager J.G. van Ling (koperslager), in een schuur achter het woonhuis 2^e Dorpsstraat 47 te Zeist een orgelpijpenmakerij op. Na enkele verhuizingen: naar Nooitgedacht 7 naar Krugerlaan 11, werd het bedrijf in 1942 gevestigd aan de Antonlaan 8 in de voormalige gereformeerde Oosterkerk (1891). Na het overlijden van Jacques sr. in 1946 zetten zonen Pierre (1905-1973) en Jacques (1915-1992) het bedrijf voort. In de jaren 50 en 60 bracht het pionierswerk van Jacques jr. en Pierre, in de Verenigde Staten van Amerika, de orgelpijpenmakerij tot grote bloei. In deze periode waren er meer dan 60 werknemers bij 'Stinkens' in dienst. Begin 1969 kwam Theo Elbertse, zoon van een orgelmaker, in de leer. Na het overlijden van Pierre werd de firma

in 1974 omgevormd tot een bv en werd Theo benoemd tot mededirecteur. Hij stond aan de basis van de huidige structuur, waarin een stichting is opgenomen, die het voortbestaan van de orgelpijpenmakerij centraal stelt. In 1977 kwam Rob Weber in dienst. Hij werd in 1991 adjunct-directeur. Per augustus 2008 werd Jos van Dijk aan de directie toegevoegd.

Medio 2006 verhuisde 'Stinkens' naar bedrijvenpark 'Seyst' aan de Woudenbergseweg. In dit nieuwe pand, voorzien van moderne faciliteiten, blijft men trouw aan het gedachtegoed van de oude meesters, aan de ambachtelijke materialen en aan de wijze waarop historische orgelpijpen werden vervaardigd. Stinkens heeft in 2014 het predicaat 'Bij Koninklijke Beschikking Hofleverancier' mogen ontvangen voor bewezen kwaliteit, betrouwbaarheid en continuïteit van de onderneming.

'Stinkens Glas-in-Lood B.V.' geeft tijdens Open Monumentendag van 11.00 uur tot 16.00 uur uitleg en demonstraties glas in lood maken in de St.-Josephkerk.

AFB. 33 FOTO
STINKENS GLAS-IN-LOOD B.V.

AFB. 34
COLLECTIE
MARIA CHRISTINAKERK

AFB. 35
**Glas-in-loodvenster
met de apostelen
Andreas en Mattheüs.**
COLLECTIE
MARIA CHRISTINAKERK

Dolder is een fraai voorbeeld van ambachtelijk metselwerk. Zij bezit tevens een serie fraaie, moderne glas-in-loodvensters. De kerk is in 1953 gebouwd naar een ontwerp van de architect Cornelis Wilhelmus Schaling (1912-1972). Het ontwerp van Schaling zit vol symboliek. Vanuit het portaal aan de zijkant van de kerk betreedt de bezoeker een zuilengalerij die verwijst naar de onderkomens van de

eerste christelijke gemeenschappen in Rome: de zuilengalerij rond de basilieken. De aandachtswand achter het spreekgestoelte is voorzien van een ingemetseld verzonken duivenmotief als symbool van de Heilige Geest. De noordwand van de kerk, achter het orgel, is zigzag uitgebouwd. Daardoor heeft de kerk een bijzonder goede akoestiek en is geschikt voor muzikuitvoeringen. Het orgel, gebouwd door de firma

Vierdag uit Enschede, dateert van 1966 en is in 1997 gereviseerd.

De gemetselde kansel op betonnen zuiltjes verbeeldt het stenen graf van Christus van waaruit na de Opstanding het Woord dat Vlees geworden is wordt verkondigd. In het metselwerk van de kansel is het Byzantijns kruis verwerkt. De doopvont stond oorspronkelijk op een gemetselde voet maar is in 2004, evenals de lezeaar en de Avondmaalstafel,

AFB. 36
COLLECTIE
MARIA
CHRISTINAKERK

Seijst
2015
III-80

Tijdens Open Monumentendag exposeert Peter van der Werf uit Den Dolder zijn schilderijen van Zeister monumenten (afb. 37).

AFB. 37

**Schilderij op linnen,
50 x 65 cm: Villa Hoog
Beek en Royen, 1992.**

FOTO PETER VAN DER WERF

voorzien van een metalen onderstel waardoor hij verplaatsbaar is. In de rand van de doopvont is de tekst: *'Ik heb u bij uw naam geroepen, gij zijt Mijn'*, aangebracht. Zowel in de lezenaar als in de Avondmaalstafel is een vleugelvorm of de vorm van een paar geopende handen te herkennen. De kerk is voorzien van fraaie glas-in-loodvensters in grijstinten met hier en daar een kleur, ontworpen en uitgevoerd door de glazenier Berend Hendriks (1918-1997). De zuilengalerij heeft vijf vensters met voorstellingen uit het Oude Testament: vier profeten en de Ark des Verbonds (afb. 34). In de grote ramen tegenover de zuilengalerij zijn paarsgewijs de twaalf apostelen uit het Nieuwe Testament uitgebeeld, ieder met het voor hem kenmerkende voorwerp (afb. 35). De kleine witte apsis in de aandachtwand heeft drie ronde

vensters met afbeeldingen van het Lam Gods, de doorboorde hand van Christus met het logosgebaar en de duif op een regenboog (afb. 36). De Amersfoortse architect Dolf Floors heeft in 2004 het kerkinterieur vernieuwd waarbij het oorspronkelijk kerkmeubilair is verwijderd. De kerk ligt in een symbooltuin met planten die staan voor gebeurtenissen en begrippen uit de Bijbel.

COMPLEX VOOR ARBEIDSTHERAPIE WILLEM ARNTSZ STICHTING, DOLDERSEWEG 164, DEN DOLDER

In 1906 is het psychiatrisch centrum van de Willem Arntsz Stichting gevestigd op een terrein woeste grond van ongeveer 207 hectare, ten noorden van de spoorlijn Utrecht-Baarn, 'te midden van rust en schoonheid

der vrije natuur'. Een dergelijke omgeving werd als heilzaam beschouwd voor psychiatrische patiënten. Als eerste is in 1906 een boerderij (Dolderseweg 256) gebouwd. Na de bouw van de boerderij is F.W.M. Poggenbeek (1860-1922) uit Amsterdam als architect aangetrokken. Hij heeft een centrale as met veel groen ontworpen die aansluit op de huidige provinciale weg. Langs de as plaatste hij de hoofd- en dienstgebouwen in een rechte lijn achter elkaar. Het voorste gebouw is het voormalige directiegebouw uit 1911-1912, een rijksmonument. Recht achter het directiegebouw is in 1911-1912 de gehoorzaal gebouwd. Het rechthoekige gebouw is bedoeld voor zangen en toneeluitvoeringen. Ook is het als kerkzaal gebruikt. De gehoorzaal was een tijd gymnastiekzaal en repetitieruimte waarvan verenigingen

AFB. 38 FOTO
RIA EFDÉE

uit het dorp gebruik maakten. Op 28 april 1911 is het hele complex officieel in gebruik genomen onder de naam Willem Arntsz Hoeve. Achter het voormalige directiegebouw zijn tussen 1928 en 1931 aan weerszijden van de hoofdas, rond twee rechthoekige vijvers, de voormalige zusterhuizen gebouwd. Het ontwerp is van de architect H.F. Mertens (1885-1960) uit Bilthoven. De zusters hadden elk een slaapkamer. Elk zusterhuis kreeg twee huiskamers, één per vijf zusters. De woningen worden tegenwoordig verhuurd aan particulieren. De gebouwen zijn rijksmonument. Haaks op de as liggen drie lanen met paviljoens. De paviljoens aan de linkerkant van de centrale as zijn oorspronkelijk bedoeld voor mannen, die aan de rechterkant voor vrouwen. Voor arbeids- en creatieve therapie zijn in 1937 achter aan de hoofdas, in carrévorm (afb. 38), werkplaatsen gebouwd naar ontwerp van H.F. Mertens. Het gebouw met ruimten voor timmer- en schilderwerk, een mattenmakerij (afb. 39), kartonnageafdeling en een kleermakerij is nog steeds als arbeidstherapieruimte in gebruik. Nu zijn er onder andere een fietsenmakerij en een

AFB. 39
COLLECTIE HISTORISCHE
VERENIGING DEN DOLDER

ruimte waar computers worden gereviseerd. Het gebouw is in baksteen uitgevoerd. De vleugels liggen om een vierkante binnenruimte met in het midden een vijver. Het gebouw heeft één bouwlaag en een plat dak. De raampartijen bestaan uit ijzeren roedevensters.

Het gebouw, dat op een heuveltje schuin tegenover het ketelhuis ligt, is een ontwerp van de Utrechtse architect Joh. van Heerde uit 1955. Ook dit diende voor arbeidstherapie. Vrouwelijke patiënten werkten hier aan producten die in het winkeltje van het gebouw 't Heuveltje werden verkocht. Het gebouw heeft één bouwlaag en een plat dak. De bakstenen gevels zijn witgeschilderd. In het midden van de symmetrische voorgevel is de ingang met een luifel. De luifel rust op twee zuilen die op gebogen bloembakken staan.

Ter weerszijden van de deur zit een rond venster. Ter weerszijden van de middenpartij zijn drie grote, ijzeren roedevensters. Aan de uiteinden van de voorgevel zijn ook ingangen. Ook hier zijn luifels met zuilen die op bloembakken rusten. Het gebouw is sinds 2010 gemeentelijk monument. Onder leiding van Suzanne Oxenaar van het Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten van de Mondriaan Stichting (nu: SKOR) is het paviljoen omgebouwd tot kunstenaarsverblijf. Vormgever Christoph Seyferth heeft het verbouwd en ingericht als kunstenaarsverblijf. Op de luifel is de tekst 'HET VIJFDE SEIZOEN' aangebracht, ontleend aan het verhaal Het vijfde jaargetijde van Kurt Tucholsky (1890-1935). Tal van kunstenaars hebben sinds 1998 al in Het Vijfde Seizoen (afb. 40) gewoond en gewerkt. Door ieder

seizoen een andere kunstenaar uit te nodigen wordt getracht om de maatschappij dichter bij de psychiatrie te brengen en het gesloten karakter van het terrein te doorbreken. Opmerkelijk is hoe elke kunstenaar steeds zijn eigen invalshoek kiest en de psychiatrie vanuit een volledig persoonlijk gezichtspunt benadert.

EMBEDDED ART

Langs de kunst op Park Vliegbasis Soesterberg

Wandelaars en fietsers kunnen de vliegbasis al verkennen sinds de opening in 2014, maar tijdens Open Monumenten Weekend zijn de monumenten van de Koude Oorlog, zoals bunkers, shelters en de verkeers-toren speciaal voor u opengesteld. In deze gebouwen bevinden zich kunstwerken die tussen 2010 en nu zijn gerealiseerd. Dit jaar zijn er vier nieuwe tijdelijke werken bij gekomen waaronder 'Reconstruction 0' van Anno Dijkstra, die inspeelt op het verhaal dat er atoomwapens op de basis zouden hebben gelegen .... De kunstwerken zijn van RAAAF | studio Frank Havermans (NL) (afb. 41), David Claerbout (BE), Fernando Sánchez Castillo (ES) en Anno Dijkstra (NL), Laurence Aëgerter (NL), Luuk Wilmering, Erik Odijk (NL), Sanja Medic (NL), Krijn de Koning en Anne Holtrop (NL), Kaleb de Groot en Roosje Klap (NL). Openingstijden zaterdag 12 en zondag 13 september 11.00u tot 17.00u Kaart en informatie kunt u vinden op www.embeddedart.nl.

Bronnen en Literatuur

- * Knipselarchief van het Zeister Historisch Genootschap
- * Topografisch-historische documentatie Gemeentearchief Zeist: Parochie St. Joseph/Zeist, 1988
- * Archief van Peter van der Arend te Zeist
- * Archief Historische Vereniging Den Dolder
- * V.A.M. van der Burg, R.P.M. Rhoen, *De gemeenteraad van Zeist 1881-1976*, (Zeist 1976)
- * V.A.M. van der Burg, R.P.M. Rhoen, 'Een rondgang door het dorp Zeist, 1805-1850' in: *Seijst*, 2005-IV, p.103-122
- * V.A.M. van der Burg, R.P.M. Rhoen, *Parochie van de Heilige Familie Jesus, Maria en Jozef te Zeist: Een bloemlezing over 51 jaar*, (Zeist 2001)
- * V.A.M. van der Burg, R.P.M. Rhoen, *Kerk in steigers. Katholiek Zeist in woord en beeld*, (Zeist 2011)
- * R. Efdée, 'Kerken in Zeist' in *Seijst*, 2005-III, p.72-95
- * R. Efdée, 'Feest. Gemeentehuis' in *Seijst*, 2006-III, p.69-71
- * S. van Ginkel-Meester, E. Stades, K. Veenland, *Graven van de familie Steggewentz en aanverwanten*, (Zeist 2015)
- * C.Hoogveld (red.), *Glas in lood in Nederland 1817-1968*, (Den Haag 1989)
- * J.M. van der Linde, W. Lutjeharms, J. Meerdink, *Zenden-opvoeden-bouwen. Momenten uit twee eeuwen geschiedenis der Zeister Broedergemeente*,

AFB. 40 FOTO
RIA EFDÉE

- (Zeist 1968)
- * Peter Nijhuis, *Glazen echo*, (Zeist 2014)
- * *Parochiegids Sint Joseph Parochie Zeist*, (Zeist 1989)
- * R.P.M. Rhoen, 'De Oude begraafplaats aan de Bergweg in Zeist' in www.dodenakkers.nl/begraafplaatsen/begraafplaatsen-in-utrecht/484-zeist-de-oude-begraafplaats-aan-de-bergweg.html
- * R.P.M. Rhoen, 'De offerblokken op de Oude begraafplaats aan de Bergweg in Zeist' in www.dodenakkers.nl/begraafplaatsen/begraafplaatsen-in-utrecht/488-zeist-de-offerblokken-op-de-oude-begraafplaats-aan-de-bergweg.html
- * R.P.M. Rhoen, 'Het Rond als marktplein' in *Seijst*, 1996-I, p.10-14
- * R.P.M. Rhoen, 'De Trouwzaal in het Raadhuis' in *Seijst*, 2006-I, p.12-18
- * R.P.M. Rhoen, *Honderd jaar katholiek wonen in Zeist. De geschiedenis van de R.K. Woningbouwvereniging Zeist, 1910-2010*, (Zeist 2010)
- * Th.G.P.M. Ruijs, *Een historische*

schets van Katholiek Zeist, (Zeist 1979)

- * Th.G.P.M. Ruijs, e.a., *150 Jaar Katholiek Zeist*, (Zeist 1993)
- * Frans Wiegmans, *Leven en werk van Willem Wiegmans*, (Soest 2010)
- * H. Wels, *Hernhutters in Zeist. Wonen, werken, geloven*, (Abcoude 1999)
- * www.rijksmonumenten.nl/smederijzeist
- * www.fiscalini.nl

Voor stijlen en bouwkundige termen

zie bv. M. IJsselstijn, e.a., *Zeist. Geschiedenis en architectuur*, (Zeist/ Utrecht 2012), p.592 e.v.

Samenstelling Commissie Open Monumentendag:

Gerard Bunnik
Ria Efdée
Elian de Jonge
Pierre Rhoen
Flora de Vrijer

Afb. 41

Kunstwerk 'Secret Operation 610', van RAAAF | studio Frank Havermans.

FOTO MICHIEL DE CLEENE

